

Rescuing Modernity: Global Heritage Assemblages and Modern Architecture in Africa

Citation for published version (APA):

Rausch, C. (2013). *Rescuing Modernity: Global Heritage Assemblages and Modern Architecture in Africa*. [Doctoral Thesis, Maastricht University]. Universitaire Pers Maastricht. <https://doi.org/10.26481/dis.20131018cr>

Document status and date:

Published: 01/01/2013

DOI:

[10.26481/dis.20131018cr](https://doi.org/10.26481/dis.20131018cr)

Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

Download date: 13 Dec. 2024

Samenvatting (Summary in Dutch)

*Om de moderniteit te redden:
Globale erfgoedassemblages en moderne architectuur in Afrika*

DEEL I

PROLOOG: DE ERFGOEDCULTUS

Zodra Egypte in 1952 onafhankelijk werd, werd het besluit genomen de Aswandam te bouwen. De dam moest een grote bijdrage leveren aan de modernisering: door overstromingen van de Nijl te voorkomen, door elektriciteit op te wekken en daarmee de industrialisering te bevorderen, en door irrigatie van een groot landbouwareaal. Op den duur zou het stuwmeer achter de dam een aantal Faraonische tempels en archeologische vindplaatsen onder water doen verdwijnen. Daarom begon de UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) in 1960 een reddingsactie die tot 1980 zou duren, de grootste in haar geschiedenis. Zolang het nog kon werden archeologische expedities georganiseerd; kunstschatten werden ondergebracht in archeologische musea in Europa en Amerika; een tentoonstelling van Oudegyptische kunst reisde rond in Europa, de Sovjet-Unie en Noord-Amerika. Vooral de redding van de tempel van Aboe Simbel, een technisch hoogstandje, genereerde enorm veel internationale publiciteit. Geïnspireerd door deze campagne introduceerde UNESCO in 1972 de Werelderfgoedconventie, een verdrag dat UNESCO zelf beschouwt als “een van de meest succesvolle conventies aller tijden”. Inmiddels is de conventie door 190 landen onderschreven, en zijn honderden monumenten en locaties op de lijst van werelderfgoed geplaatst. Volgens UNESCO zou sociale en economische vooruitgang voortaan hand in hand moeten gaan met culturele en spirituele vooruitgang. De in brede kringen geaccepteerde notie van ‘werelderfgoed’, het geloof in een ‘gedeelde verantwoordelijkheid voor het verleden van de mensheid’ en in een ‘spirituele eenheid van de mensheid’ zijn meer dan eens omschreven als een vorm van geloof, een erfgoedcultus.

INLEIDING: WERELDERFGOED ALS RESULTAAT

De hypothese van dit proefschrift is dat het selecteren en beschermen van werelderfgoed als onderdeel van de voortgaande modernisering, waardoor ‘cultuur’ en ‘verleden’ instrumenten van ontwikkeling worden, inherent problematisch is. UNESCO’s definitie van werelderfgoed als van onmisbare waarde voor de mensheid vormt een kritiek op de modernisering, maar tegelijk is het zelf een moderniseringsprogramma. De UNESCO worstelt om het

bewaren van erfgoed te verzoenen met ontwikkeling en modernisering: volgens de Millennium Development Goals kan extreme armoede niet worden uitgebannen zonder cultureel erfgoed, en gaat de strijd tegen armoede gebukt onder 'onderbenutting' van dit 'bedrijfsmiddel'.

Om deze inherente contradictie te onderzoeken heb ik gebruik gemaakt van het werk van cultureel antropoloog Paul Rabinow. Rabinow maakt deel uit van de reflexieve wending in de hedendaagse antropologie, en hij bouwt in zijn werk voort op Michel Foucault, zoals Foucaults onderzoek naar de genealogie van machtsstructuren.

Dit betekent dat ik het idee van werelderfgoed wil beschrijven als een resultaat, als uitkomst van niet onproblematische classificaties en praktijken. Ik wil daarmee een bijdrage leveren aan wat Rabinow 'de antropologie van het hedendaagse' heeft genoemd. Daarbij heb ik me gericht op Afrika omdat UNESCO daar een lacune op haar werelderfgoedlijst ziet. UNESCO werkt samen met ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) om de lijst van Afrikaans werelderfgoed aan te vullen. Daarbij is ook aandacht voor de bijzondere categorie van modern erfgoed, een categorie die volgens ICOMOS van toepassing is in alle delen van de wereld voor zover het erfgoed is gerelateerd aan de 'globalisering' van na de Eerste Wereldoorlog.

Om deze classificatie van erfgoed te begrijpen, gebruik ik het begrip 'globale erfgoedassemblage': een combinatie van bestuurlijke apparaten, technische infrastructuren en waardenregimes. Bij zulke assemblages bestaat altijd spanning tussen het 'globale', dat wat verplaatsbaar is zonder dat de context meespeelt, en bestaande culturen en omgevingen waarin het globale probeert te landen. Deze spanning kent politieke, technologische en ethische dimensies. Ik heb specifiek onderzoek naar deze spanningen gedaan in drie globale erfgoedassemblages: 1) Asmara, de hoofdstad van Eritrea, waar met name politieke relaties en breuklijnen naar voren komen; 2) Prefab huizen van de beroemde Franse designer Jean Prouvé in Niamey, Niger en Brazzaville, Congo, waar omheen omstreden technologieën van authenticiteit en waardering spelen; 3) het werk van ArchiAfrika, een door Nederlandse architecten opgerichte stichting die zich bezighoudt met Afrikaanse moderne architectuur, wat vragen oproept over legitimiteit en verantwoordelijkheid.

Omdat rond deze assemblages van modern erfgoed iedere terminologie problematisch is – bestaat 'Afrika' als een culturele eenheid? Wat is modern? Is de moderniteit in Afrika koloniaal of niet? Kan wat modern is tegelijk verouderd zijn? Is moderne architectuur wel een legitiem studieobject voor een cultureel antropoloog? Hoe kan antropologisch veldwerk recht doen aan cultuurverschillen zonder de globalisering te verwaarlozen? – bestaat het eerste deel van dit proefschrift uit conceptuele arbeid waardoor ik mijn terminologie en methodologie ontwikkel. Het tweede deel bestaat uit drie studies van globale erfgoedassemblages in respectievelijk Eritrea, Niger en Congo, en Tanzania, waarbij ik steeds aandacht besteed aan het transnationale netwerk in met name West-Europa en de Verenigde Staten rond deze assemblages. Deze studies in 'multi-sited' antropologisch veldwerk kunnen ook elk apart gelezen worden. De conclusie uit deze drie studies is dat er andere vormen van moderniteit actueel en mogelijk zijn dan de moderniteit van unilineaire vooruitgang en ontwikkeling.

GLOBALE ERFGOEDASSEMBLAGES: DE ANTROPOLOGIE VAN HET HEDEN

Ik beschouw erfgoed niet als artefacten, maar als praktijken. Erfgoed is een assemblage waarin – zoals Lisa Breglia heeft beschreven – uiteenlopende lokale, regionale, nationale en internationale wetten en regelingen, economieën en publieken zijn betrokken. Bovendien, en daarin wijk ik af van Breglia, komen globale erfgoedassemblages tot stand in transnationale praktijken, waarin vormen van rationaliteit worden ontplooid die de context zowel kunnen ontkennen als benadrukken, abstracte methodes die los van plaats en cultuur kunnen worden ingezet. De resulterende globalisering is geen wereldwijd cultuurlandschap (zoals de UNESCO het voorstelt), ook niet identiek aan de ‘cultural flow’ uit Arjun Appadurai’s *Modernity at Large*, maar eerder verwant aan James Ferguson’s voorstelling van een netwerk van enclaves van moderniteit, met privileges waarvan tussenliggende gebieden worden uitgesloten. De werkelijke globalisering verbindt plaatsen en praktijken, en koppelt andere plaatsen en praktijken af. Dit is de achtergrond waartegen een antropologie van het heden globale assemblages van erfgoed kan onderzoeken.

DIAGNOSE: DE ERFGOEDSTATUS VAN MODERNE ARCHITECTUUR ALS ANTROPOLOGISCH VRAAGSTUK

Volgens Rabinow kan er van een ‘antropologisch vraagstuk’ alleen sprake zijn wanneer verschillende redelijke discoursen, verschillende wijzen om menselijke zaken te thematiseren, verschillende vormen van logos, op elkaar stuiten. Het gaat Rabinow niet om het scheppen van de éne rede die alle andere kan vervangen. Juist de heterogeniteit van logoi is zijn uitgangspunt bij het experimenteel bevragen van het ethos van de verschillende vormen van denken en handelen die in concrete situaties verknoopt zijn. De erfgoedstatus van moderne architectuur is zo’n knooppunt.

Moderne architectuur en stedenbouw hebben een radicaal utopisch karakter. Als dragers van technische, industriële, stilistische en maatschappelijke vooruitgang ineen wilden zij tabula rasa maken met maatschappelijke tradities en met de gebouwde omgeving. Het bewaren van architectonisch erfgoed is hiermee in strijd, en het bewaren van de moderne architectuur zelf als erfgoed lijkt te vloeken met het idee van moderniteit. Dit paradoxaal aspect van modern architectonisch erfgoed blijkt al aan de oorsprong van de moderne architectuur, bij het Londense Crystal Palace, gebouwd om de superioriteit van de Westerse beschaving te tonen tijdens de Wereldtentoonstelling van 1851. De industriële staal-en-glas constructie was ontworpen als tijdelijk tentoonstellingsgebouw, maar er ontstond een beweging om het desondanks te bewaren, en het Crystal Palace werd elders in Londen herbouwd. Zo ontstond de erfgoedbeweging tegelijk met een ideaalvorm van moderne architectuur. Hoewel de monumentenbeweging van Ruskin en Morris het Crystal Palace verafschuwde, ligt aan hun wens het verleden te bewaren en te beheren om daardoor een ideale toekomst voor te bereiden een zelfde teleologisch begrip van de geschiedenis ten grondslag als aan het programma van maatschappelijke vernieuwing door moderne architectuur.

Octavio Paz heeft in *Kinderen van het slijk* beschreven hoe radicale vernieuwing zelf een historische traditie is geworden. Reinhart Koselleck heeft in zijn begripsgeschiedenis van het idee ‘vooruitgang’ getoond hoe de verwachtingen van het hiernamaals vanaf het eind van de 18de eeuw op de toekomst zijn geprojecteerd, zodat er een toekomstverwachting ontstaat die niet meer wordt begrensd door de historische ervaring. Hierdoor kunnen

toekomst en verleden haaks op elkaar komen te staan: de tijd is ontwricht. Overal waar moderne architectuur als waardevol verleden bewaard wordt, kan de antropologie de moderniteit problematiseren, de fricties tonen tussen de vigerende classificaties en praktijken.

EEN TRAJECT

Mijn stelling is, dat in de loop van de twintigste eeuw moderne architectuur en het bewaren van erfgoed steeds meer samengaan in één apparaat van modernisering, waarbij ik 'apparaat' gebruik als term in de zin van Foucault en Rabinow: een heterogeen netwerk van institutionele vormen van kennis en macht. In dit hoofdstuk schets ik een klein aantal knooppunten in de ontwikkeling van dit apparaat.

De grondslag voor de erfgoedbeweging werd gelegd in 1877, toen Ruskin en Morris de Society for the Protection of Ancient Buildings oprichtten. In de 20ste eeuw ontstond een vorm van monumentenzorg in veel Europese staten, in hun koloniën en ook binnen de Volkenbond. Het debat draaide om de kwestie of de zorg beperkt diende te blijven tot het stoppen van verder verval van monumenten, of dat 'levend' erfgoed ook stijlzuiver gerestaureerd mocht worden. Hoewel Ruskin en Morris zich hadden gekeerd tegen renovatie, werd in de eerste decennia van de 20ste eeuw renovatie gangbaar, waarbij ook gebruik van een typisch modern materiaal als gewapend beton werd aanbevolen. Samenwerking tussen oudheidkundigen en moderne architecten raakte daardoor in zwang.

Ook moderne architecten en stedenbouwkundigen zoals het CIAM (Congrès Internationaux d'Architecture Moderne) onderschreven de noodzaak van monumentenzorg. Maar omdat zij claimden dat moderne architectuur een programma van maatschappelijke vooruitgang belichaamde, waarschuwden zij dat 'dood' erfgoed vooral de vooruitgang en sanering niet mocht tegenhouden. Het CIAM-ideaal, architectuur als machine voor complete modernisering, stond voor decontextualisering van de moderne architectuur, en voor een breuk met het verleden. Dit ideaal was na de Tweede Wereldoorlog invloedrijk in Europa, maar het was al eerder van grote invloed in Europa's koloniën, en het bleef dat ook na de politieke dekolonialisatie. De 'moderne beweging' in de architectuur beloofde een sprong uit het achterlijke verleden in het meest moderne heden. De grootschalige modernisering maakte het verdwijnen van traditionele architectuur des te zichtbaarder, zodat dezelfde regeringen en instellingen die de modernisten steunden, tegelijk zich meer en meer inspanden om erfgoed te behouden.

Moderne architecten bepleitten vaak de sloop van monumenten en hele stadsdelen. Erfgoedspecialisten eisten daarentegen respect voor de traditie, zoals tot uitdrukking kwam in de oprichting van ICOMOS in 1964-65. De idealen van ICOMOS werden neergelegd in de Venice Charter; het ging om de verzoening van monumentenzorg met het ook door ICOMOS erkende imperatief van voortgaande modernisering.

Terwijl de hele wereld deelneemt aan de modernisering, worden volgens UNESCO de diverse culturele tradities onderdeel van de spirituele eenheid van de mensheid: het werelderfgoed van de mensheid als geheel. Dit werelderfgoed (dat zowel cultuur als natuur omvat) wordt gedefinieerd en beheerd door een 'cultus van expertise': non-gouvernementele instellingen zoals ICOMOS hebben een exclusief mandaat om aanvragen voor de werelderfgoedstatus te beoordelen. Vanaf de jaren '80 kwam ook moderne architectuur en stedenbouw in aanmerking voor deze status. Een kenmerkend voorbeeld is Brasilia, de nieuwe

hoofdstad die Brazilië zou moderniseren. Het ontwerp van Brasilia werd vanaf de voltooiing bedreigd, zodat al vanaf 1960 werd overwogen deze architectonische utopie als monument te beschermen – een ironisch monument van een imaginaire toekomst van het verleden. In 1988 werd in Nederland DOCOMOMO (working party for the DOcumentation and COnservation of buildings, sites and neighborhoods of the MOdern MOvement) opgericht, een NGO die snel internationaal uitbreidde en al in 1992 door UNESCO werd erkend als expert inzake modern erfgoed. De modernisering zelf, het radicaal overstijgen en afschaffen van de traditie, werd nu als levend erfgoed bewaard. Door deze in aanleg paradoxale stap stonden de uitgangspunten van monumentenzorg (wat is authentiek, de gebouwde realiteit of de utopische blauwdruk?) opnieuw ter discussie.

De kritiek op het CIAM-ideaal werd luider. Aandacht voor de schaduwzijden van de modernisering kwam ook tot uitdrukking in toenemende aandacht bij UNESCO voor culturele diversiteit. In 2004 leidde dit tot de vraag om lacunes op de werelderfgoedlijst in te vullen; UNESCO, ICOMOS en DOCOMOMO organiseerden een ‘Meeting on Modern Heritage for Africa’ om ook in Afrika modern erfgoed aan te wijzen. Maar is moderniteit in Afrika een koloniaal machtsapparaat? Of bestaat er een alternatieve Afrikaanse moderniteit, zodat moderniteit als temporele, historisch-teleologische en ontologische eenheid instabiel is?

ANALYSE: GLOBALE ERFGOEDASSEMBLAGES EN MODERNE ARCHITECTUUR IN AFRIKA

De huidige debatten binnen DOCOMOMO en UNESCO over Afrika laten zien dat hier een antropologisch probleem ligt. Moderniteit volgt traditie niet op; moderniteit en traditie bestaan naast elkaar en zijn gekoppeld. Deze gelijktijdigheid bleek al bij het Crystal Palace. Zodra moderniteit niet langer als dominant wordt gedefinieerd, en de traditie als verdwijnend residu, komt de heterogeniteit van het heden naar voren; juist in Afrika.

In navolging van Rabinow en van Johannes Fabian’s boek *Time and the Other: How Anthropology Makes its Object* wijs ik erop dat antropologie als discipline altijd was gebaseerd op de progressieve moderniteit van de eigen wetenschap, tegenover de tijdloosheid van de primitieve cultuur die het studieobject vormde. Zodra erkend wordt dat de andere cultuur een tijdgenoot is in een onoverzichtelijk heden van heterogene logoi en decontextualiserende globale technieken, blijkt de antropologie zelf ook een problematische assemblage te zijn.

Een ‘antropologie van het hedendaagse’ die modern erfgoed in Afrika tematiseert, moet tegelijk het eigen begrippenapparaat kritisch beschouwen, en de samenhang van dat apparaat met het erfgoed in kwestie. Ik doe dit door multi-sided antropologisch veldwerk waarin ik de vorming en werking van transnationale assemblages rond modern Afrikaans erfgoed analyseer. Het toelaten van ongelijktijdigheid in het heden staat daarbij niet gelijk aan het opgewekt omhelzen van een veelheid van alternatieve culturen. Het naast elkaar staan van moderniteit en traditie gaat gepaard met verschillen in status, rijkdom, gezondheid, en mobiliteit, verschillen die zonder overkoepelend teleologisch verhaal naakt en rauw zichtbaar worden. Vanwege hun actualiteit en urgentie concentreer ik me in mijn veldstudies op nieuwe vormen van organisatie die voorgaande vormen van de moderniteit problematiseren. Instituties en definities op het gebied van modern erfgoed buiten Afrika maken

evenzeer deel uit van die veldstudies als hun tegenhangers in verschillende Afrikaanse landen.

Het ‘veld’ waarin ik veldwerk heb gedaan is dus nadrukkelijk mijn eigen constructie. In plaats van langdurige participerende observatie, een werkwijze die niet meer overeenstemt met de hedendaagse postkoloniale werkelijkheid, heb ik op uiteenlopende locaties betrokkenen geïnterviewd die deel uitmaken van een transnationaal netwerk waarin erfgoed wordt bewaard, bewoond, verhandeld, gesubsidieerd of besproken. Dit proefschrift is daardoor geen etnografische monografie van een cultuur of volk, maar een kritisch en zelfkritisch onderzoek naar de rol die ‘cultuur’ speelt in de hedendaagse wereld, om de moderniteit te redden van het concept van één alomvattende cultuur.

DEEL II

MODERNE NOSTALGIE: OPKOMEN VOOR EEN POLITIEK VAN

SOEVEREINITEIT EN VEILIGHEID IN ASMARA, WASHINGTON EN BRUSSEL

Een modern stadsdeel van Asmara, de hoofdstad van Eritrea, is gebouwd in de jaren ‘30 toen Eritrea een kolonie van het fascistische Italië was. Het stedenbouwkundig plan maakte strikt onderscheid naar ras, volk en religie. In tachtig jaar van politieke machtswisselingen, oorlogen en armoede is deze architectuur bijna ‘onaangetast’ bewaard gebleven. Sinds Eritrea in 1993 de eigen onafhankelijkheid (van Ethiopië) uitriep, hebben de Eritrese regering, de Wereldbank, UNESCO, de EU en NGO’s dit stadsdeel op wisselende en conflicterende manieren als ‘cultureel erfgoed’ willen gebruiken.

De Wereldbank staat sinds de jaren ‘80 een holistische benadering van ontwikkeling voor, waarin erfgoed een instrument is voor reconstructie na een conflict, voor nation-building, economische ontwikkeling en armoedebestrijding. De moderne architectuur in het zeer arme Eritrea lijkt hiervoor een ideale kandidaat, en in 2002 startte Eritrea met een lening van 5 miljoen dollar van de Wereldbank het Cultural Assets Rehabilitation Project (CARP). In 2007 zette de EU het beleid van de Wereldbank voort met 5 miljoen euro voor architectonisch erfgoed. Eritrea wordt dictatoriaal geregeerd door het Maoïstisch Volksfront, dat streeft naar nationale autarkie, en zich daarbij schuldig maakt aan ernstige mensenrechtenschendingen. Een vredesmissie van de VN werd door dit regime gedwongen het land te verlaten. Hoe komen ondanks zulke tegenstrijdige doelstellingen toch globale erfgoedsembles tot stand?

Mijn conclusie is dat dit enkel mogelijk is doordat de globaliserende ‘ontwikkelingsmachine’ (aansluitend bij de analyse van Ferguson), die nieuwe bureaucratistische machtsvormen ontwikkelt, dit doet middels een depolitiserend begrippenkader. Onder auspiciën van CARP verscheen over Asmara het boek *Asmara: Africa’s Secret Modernist City*, waarin de schoonheid van de stad wordt bezongen als “mysterieuze, hier en daar afbrokkelende, ideale stad van het modernisme”. Wereldbank, EU en Afrikaanse Unie zien voor Asmara in een ongedefinieerde toekomst mogelijkheden voor toerisme; het restauratieproces zou kunnen bijdragen aan de opbouw van de particuliere sector en aan armoedereductie. Zo kon in kringen van internationale organisaties het beeld ontstaan van een fantastisch erfgoedproject, waaraan veel NGO’s zich wilden verbinden. De UNESCO organiseerde in 2004 een

regionaal erfgoedcongres in Asmara, en het ‘historische’ gedeelte van de stad werd kandidaat voor de werelderfgoedlijst, als de “meest samenhangende en intacte assemblage van modernistische architectuur ter wereld”. Tegelijkertijd weigerde de Eritrese regering tien jaar lang alle bouwvergunningen aan particulieren, en werd internationale samenwerking bij herstel uitgesloten. Het regime pleitte voor herstel van de in het oorspronkelijke stadsplan voorgeschreven maximumhoogte van 1.20 meter voor alle muren langs tuinen en binnenplaatsen. Deze muren waren tijdens de decennia van Ethiopisch-Eritrese oorlogen verhoogd omwille van de veiligheid van de bewoners. Nu zouden lagere muren meehelpen bij de *razzia*’s die het regime houdt om iedereen die zich onttrekt aan de nationale dienstplicht (van 18 tot 40 jaar) op te sporen. De Eritrese regering gebruikt Asmara als onderdeel van nationalistische propaganda (Eritrea kent nog minder persvrijheid dan Noord-Korea).

Kenmerkend voor de depolitisering is ‘restauratieve nostalgie’ (Svetlana Boym), die niet reflecteert op de geschiedenis maar een ideaalbeeld projecteert. Asmara als veilige stad, als City of Dreams, met een likje verf zó om te toveren in een toeristenbestemming – maar in het heden de hoofdstad van een land met een hongerige bevolking en een onbetrouwbaar regime.

MODERNE TROFEE: RIVALISERENDE TECHNOLOGIEËN VAN AUTHENTICITEIT EN WAARDE IN NIAMEY, BRAZZAVILLE, PARIJS, NEW YORK EN VENETIË

In 1949 en 1951 werden enkele prototypes van geprefabriceerde huizen, gemaakt van aluminium modules, verscheept naar Franse koloniën in Afrika, naar Niamey en Brazzaville. De huizen waren ontworpen door designer/architect Jean Prouvé. In 1993 liet de Franse regering onderzoek doen naar architectonisch erfgoed in Brazzaville, en werden foto’s van Prouvé’s *Maisons Tropicales* gepubliceerd. Zo werden de huizen ‘herontdekt’, en in 2001 in opdracht van een verzamelaar ontmanteld en naar Frankrijk verscheept, ondanks oproepen van het Franse ministerie van cultuur en UNESCO om de huizen in situ te restaureren.

Om deze wederwaardigheden te analyseren gebruik ik Niklas Luhmann’s definitie van kunst als ‘tweede-orde-technologie’ die reflexieve observaties mogelijk maakt. James Clifford en Sally Price hebben dit uitgewerkt voor de omgang met koloniaal en postkoloniaal erfgoed in etnografische musea en kunstmusea, waar een complex van opvattingen over traditie, primitiviteit en moderniteit een technologie van authenticiteit en waarde vormt waarin het werk wordt gecontextualiseerd, geclassificeerd en geprijsd. Clifford wijst erop dat zulke waarderingen in toenemende mate instabiel zijn nu koloniale en eurocentrische zekerheden uit het verleden omstreden worden.

Prouvé ontwierp zijn *Maisons Tropicales* speciaal voor de koloniën; hij duidde zijn eerste ontwerpen aan als *Maisons Coloniales*. Tegen de achtergrond van de oproep van ICOMOS om modern erfgoed te bewaren, werd in Frankrijk, waar koloniaal erfgoed als nationaal erfgoed wordt beschouwd, een inventaris gemaakt van erfgoed in voormalig Frans Congo. Tijdens de designhype in de jaren ‘90 leidde dit ertoe dat grote hoeveelheden moderne meubels van Prouvé, ontworpen voor massaproductie, werden ‘gerepatrieerd’ voor de Franse markt voor exclusief design. De Amerikaanse investment banker Rubin, architectuurkenner en -verzamelaar, gaf opdracht de huizen van Prouvé op te kopen. Rubin publi-

ceerde over 'zijn' Maison Tropicale en gaf het in bruikleen aan het Centre Pompidou. Een tweede huis werd door Christie's New York geveild voor bijna 5 miljoen dollar, en werd tentoongesteld op de Seine-oever en voor het Tate Modern in Londen. Rubin claimt dat de huizen zijn gered van verwaarlozing, terwijl erfgoedmedewerkers van Frankrijk en van UNESCO heftig protesteerden en ervoor pleitten de huizen ter plekke te restaureren. Hiervoor had het Congolese ministerie van cultuur overigens geen plannen. Pas in 2009 werd in Congo, met internationale hulp, nieuwe wetgeving op het gebied van cultureel erfgoed van kracht. Terwijl UNESCO ervoor pleit de huizen in hun historische en koloniale context te laten, ziet Rubin dezelfde huizen juist als in essentie niet site-specific. In de pers zijn Prouvé's gerestaureerde huizen "the biggest trophy in modern and contemporary design" genoemd; Rubin heeft de huizen gepresenteerd als tijdloze iconen van moderniteit, los van hun koloniale en postkoloniale geschiedenis.

Kunstenares Ângela Ferreira heeft in 2007 op de Biënnale van Venetië een conceptueel werk getoond dat de ontmantelde Maisons Tropicales, klaar voor verscheping in een container, voorstelde, samen met foto's van de achtergebleven lege funderingen en een documentaire over haar reizen naar Brazzaville en Niamey door Mantha Diawara. Kunstwerk en film samen tonen de vele instabiliteiten die de verplaatsing, commodificatie, en de verschillende interpretaties van deze huizen begeleiden. Ferreira re-politiseert de Maisons Tropicales, en nodigt uit tot nieuwe reflecties. Maar in vergelijking met de kunsthandel schrijft ze aan haar werk geen grote invloed toe.

MANY WORDS FOR MODERN: ONDERHANDELINGEN ROND DE ETHIEK VAN LEGITIMITEIT EN VERANTWOORDELIJKHEID IN DAR ES SALAAM, UTRECHT, AMSTERDAM EN ACCRA

In 2001 richtten vijf Nederlandse architecten die in Afrika hadden gewerkt ArchiAfrika op, om de moderne Afrikaanse architectuur op de wereldkaart te zetten en kennisuitwisseling te bevorderen. In 2005 hield ArchiAfrika zijn eerste conferentie in Dar es Salaam, Tanzania, over moderne architectuur in Oost-Afrika rond de onafhankelijkheid, met architect Anthony Almeida als focus. Het debat daar draaide om de kwestie of er specifiek Afrikaanse moderne architectuur bestaat, en om de status van modern architectonisch erfgoed in 'Afrika'. ArchiAfrika ontwikkelde zich snel tot een netwerk met veel contacten in universiteiten en internationale onderzoeksgroepen. Het hoofdkwartier verhuisde in 2013 van Utrecht naar Accra, in Ghana. In 2010 richtten twee van de grondleggers van ArchiAfrika een consultancybedrijf op, African Architecture Matters, gevestigd te Amsterdam.

Ik analyseer hoe de verschillende betrokkenen omgaan met het produceren en legitimeren van wetenschappelijke kennis in dit complexe veld vol ongelijkheden. Mijn uitgangspunten daarbij zijn Max Weber's overtuiging dat wetenschap weliswaar is ingebed in een bureaucratie, maar ook een ethische roeping inhoudt, een streven naar verantwoording; en de wetenschapsgeschiedenis van Helen Tilley, die onderzocht hoe koloniaal Afrika kon dienen als levend laboratorium van wetenschappelijke vernieuwingen, waarbij voortdurend onderhandeld werd over divergerende normen en motieven. Ook ArchiAfrika beschouwt Afrika immers als "een waar laboratorium" voor architectonische vraagstukken.

Fondswerving is onontbeerlijk voor internationaal onderzoek. ArchiAfrika zocht samenwerking met een Tanzaniaanse universiteit omdat Nederlandse geldverstrekkers sa-

menwerking met een lokale partner als eis hanteren. Behalve de universiteiten van Delft, Eindhoven en Leuven wist ArchiAfrika ook ontwikkelingsorganisaties en sponsors aan zich te binden om de conferentie in 2005 mogelijk te maken. De Europese DOCOMOMO-werkgemeenschap zag ArchiAfrika als kans om moderne architectuur in Afrika te onderzoeken; omgekeerd zag de Tanzaniaanse UCLAS universiteit in ArchiAfrika een kans om samen te werken met rijke en geavanceerde universiteiten. Toen ArchiAfrika niet in staat was een promotieplaats voor UCLAS te financieren, trok deze Tanzaniaanse partner zich terug. De conferentie vond uiteindelijk toch plaats, buiten de universiteit om, wat daar frustratie opriep. Bovendien rees er een inhoudelijk geschil: terwijl Europese deelnemers zich interesseerden voor Afrikaanse architectuur als modern erfgoed, vonden Afrikaanse deelnemers het irrelevant om over erfgoed te spreken terwijl de moderne ontwikkeling van Afrika, te midden van ongebreidelde urbanisatie, armoede en HIV/AIDS, in volle gang is. Als reactie op dit debat verschoof ArchiAfrika zijn focus van de geschiedenis van de moderniteit naar de vraag hoe vandaag te bouwen, waarbij samenwerking met een reeks Afrikaanse universiteiten en architectuuracademies voorop staat. In plaats van een boek over het oeuvre van Almeida werd een documentaire gemaakt, *Many Words for Modern: A Survey of Modern Architecture in Tanzania*.

ArchiAfrika is een experiment, een 'collaboratory' (Rabinow) waarin partners met sterk uiteenlopende achtergronden en (kennis)belangen de voorwaarden voor langdurige samenwerking ontwikkelen. De verhuizing van ArchiAfrika naar Ghana maakt duidelijk dat daarin de legitimiteit van Afrikaanse vraagstellingen voorop staat; anderzijds blijkt uit het feit dat *African Architecture Matters (AAM)* in Amsterdam een deel van de werkzaamheden en expertise van ArchiAfrika voortzet ook dat deze re-appropriatie van kennis niet eenvoudig is. AAM beschikt in Nederland over een financiële infrastructuur en een institutioneel netwerk waarvoor in postkoloniaal Afrika geen pendant bestaat. Wetenschap en ondernemerschap zijn in dit netwerk verbonden. In de praktijk blijft samenwerking met Afrika daardoor asymmetrisch: Afrika is al snel 'lokaal', terwijl initiatieven voor 'globale' samenwerking van buiten Afrika blijven komen. Daardoor is deze samenwerking voor kennisproductie in ethisch opzicht een problematisch, maar waardevol experiment.

DEEL III

SYNTHESE: HEDENDAAGSE POLITIEK, TECHNOLOGIEËN EN ETHIEK, OM DE MODERNITEIT TE REDDEN

Mijn multi-sided veldwerk toont de werkelijkheid van globale erfgoedassemblages, en laat zien hoe daarbinnen mogelijkheden bestaan om de moderniteit anders uit te leggen en te organiseren. De moderniteit blijkt niet één cultuur te zijn, maar een assemblage van diverse discourses. Door het utopische surplus van de moderniteit te weren, kan de complexiteit van het heden, vol alternatieve moderniteiten, naar voren komen. In de praktijk blijken typisch 'moderne' opvattingen van soevereiniteit, authenticiteit en verantwoordelijkheid nog steeds erg invloedrijk: zij domineren de structuur van globale erfgoedassemblages. Toch ontstaan in het hedendaagse ook kansen voor de noodzakelijke herstructurering van vormen van globalisering. Een kritische beschouwing van de vooronderstellingen van de mo-

moderniteit maakt nieuwe moderniteiten mogelijk. Wanneer nostalgie naar een moderniteit van utopische maakbaarheid plaatsmaakt voor kritische reflectie, zou de cultus van het erfgoed plaats kunnen maken voor een bewuste omgang met de vergankelijkheid van een moderniteit die zelf steeds aan verandering onderhevig is.